

Ikimokyklinio amžiaus vaikų, netekusių tėvų globos, teisės

Judita Morkvėnienė¹, Aldona Mazolevskienė²

¹ Lietuvos edukologijos universitetas, Vaikystės studijų katedra, Studentų g. 39, 08106 Vilnius, judita.morkvieniene@leu.lt

² Lietuvos edukologijos universitetas, Vaikystės studijų katedra, Studentų g. 39, 08106 Vilnius, aldona.mazolevskiene@leu.lt

Anotacija. Straipsnyje pristatoma ikimokyklinio amžiaus vaikų, netekusių tėvų globos, teisių apsaugos problema. Remiantis mokslinių literatūros šaltinių, teisinių dokumentų analize galima teigti, kad vaikai, netekę tėvų globos, yra itin pažeidžiami, todėl jų teisių apsaugai turi būti skiriama daugiau dėmesio ir garantuota kokybiška vaiko teisių apsaugos institucijų veikla. Teisinės sistemos funkcionavimo ir institucijų, susijusių su vaiko teisių apsauga, veiklos kokybinio tyrimo analizė parodė, kad vaiko teisių apsaugos sistema Lietuvoje funkcionuoja nepakankamai, daugiau dėmesio skiriama vaikų socialinei apsaugai ir integracijai, bet ne jų teisėms ir teisėtiems interesams ginti, išvelgiama tarpinstitucinio bendradarbiavimo epizodiškumo problemų.

Esminiai žodžiai: vaikai, netekę tėvų globos; vaikų apsauga; vaikų teisės.

Įvadas

Problemos aktualumas. Nacionalinėje ir tarptautinėje teisėje įtvirtinta, jog kiekviena valstybė turi sudaryti visas įmanomas galimybes vaiko teisių apsaugai ir jo tolesnei socializacijai užtikrinti. Kaip reglamentuojama Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos (toliau tekste – VTK) preambuleje (*Valstybės žinios*, 1995, 60-1501), vaikas visapusiškai ir harmoningai vystytis gali tik augdamas šeimoje, jausdamas meilę ir supratimą. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme (*Valstybės žinios*, 2006, 72-2688) taip pat numatyta, kad vaiko teises pirmiausia privalo užtikrinti tėvai ir kiti teisėti vaiko atstovai. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.248 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas vaiko globos (rūpybos) tikslas – užtikrinti vaiko auklėjimą ir priežiūrą aplinkoje, kurioje

jis galėtų saugiai tinkamai augti, vystytis ir tobulėti (*Valstybės žinios*, 2000, 74-2262). Lietuvos Respublikos nutarimo „Dėl vaiko globos organizavimo nuostatų“ 27 straipsnis reglamentuoja, kad vaiko globėjas (rūpintojas) nepriklausomai nuo vaiko globos (rūpybos) rūšies ir formos turi vykdyti tinkamą vaiko priežiūrą, auklėjimą, atstovauti jo teisėms ir teisėtiems interesams ir jas ginti, kad būtų sukurta šeimos aplinka, užtikrinti vaiko vystymosi poreikiai (*Valstybės žinios*, 2012, 80-4165).

Tyrimo problema. Teorinės išvalgos leidžia teigti, kad Lietuvoje skiriama dėmesio vaikų globos paslaugų kokybei, efektyvesnei kontrolei, aktualių psichologinių problemų sprendimui, materialinei bazei, bet ne vaikų, netekusių tėvų globos, teisių ir jų apsaugos klausimams. Šiuo metu itin aktualią mokslinę bei praktinę problemą galima konkretizuoti šiais **probleminiais klausimais**:

1. Ar teisinė sistema valstybiniu lygmeniu yra pakankamai orientuota į vaikų, netekusių tėvų globos, teisių ir interesų apsaugą?
2. Koks yra realus vaikų, augančių globos namuose, teisinės apsaugos funkcionavimas?

Tyrimo objektas – vaikų, netekusių tėvų globos, teisės. **Tyrimo tikslas** – teoriškai pagrįsti ir empiriškai ištirti vaikų, netekusių tėvų globos, teises Lietuvoje. Tikslui įgyvendinti keliami **tyrimo uždaviniai**:

1. Išanalizuoti, kaip funkcionuoja vaiko teisių apsaugos sistema nacionaliniuose ir tarptautiniuose teisės dokumentuose, identifikuoti vaiko teisių apsaugos realizavimo galimybes moksliniuose šaltiniuose.
2. Atskleisti, kaip funkcionuoja teisinė sistema ir vaiko teisių apsaugos institucijų veikla, atliepanti ikimokyklinio amžiaus vaikų, netekusių tėvų globos, teises Lietuvoje.
3. Išryškinti vaikų, netekusių tėvų globos, teisių įgyvendinimo problematiką.

Tyrimo metodai: teisinių ir strateginių švietimo dokumentų analizė, mokslinės literatūros analizė, sisteminimas ir modeliavimas, pusiau struktūruotas interviu, kokybinė turinio analizė.

Teorinis pagrindimas. Ikimokyklinio amžiaus vaikai yra lygiaverčiai Konvencijoje įtvirtintų teisių turėtojai. Jungtinių Tautų vaiko teisių komiteto bendrojo komentaro Nr. 7 (CRC/C/GC/7, 2005) 3 straipsnyje reiškiamas dėmesys teikti ankstyvojo amžiaus vaikams specialias apsaugos priemones, kurti jų augimui ir vystymuisi palankią aplinką. Vaiko teisių komitetas siūlo valstybėms dalyvėms atkreipti dėmesį į didesnę mažų vaikų pažeidžiamumą bei skirti dėmesio šių vaikų teisėms ir interesams ginti nuo pat gimimo. Europos Komisijos rekomendacijose (CR, 2013), teikiamose valstybėms narėms, nurodoma siekti vaikų gerovės, o ypatingą dėmesį skirti vaikams, kurių padėtis yra itin pažeidžiama. Galima teigti, kad vaiko, netekusio tėvų globos, apsauga, turėtų būti valstybės gerovės politikos prioritetinė sritis. Taigi nacionalinių ir tarptautinių dokumentų analizė įrodo, kad nepriklausomai nuo to, ar vaikas auga šeimoje, ar vaikų globos namuose, jam turi būti užtikrinama visapusiška teisių ir interesų apsauga.

Organizacijų *UNISEF, Save the Children, Eurochild, United Nations Human Rights* atliekamuose tyrimuose plačiai diskutuojama dėl netinkamai įgyvendinamos ankstyvojo amžiaus vaikų globos, pabrėžiama institucinės globos žala vaikui. Mokslininkų, psichologų nuomone (Browne, 2009; Pūras, 2012), skubiai turi būti pertvarkoma institucinės globos sistema, parengtos jos kaitos strategijos.

Šiuolaikinėje mokslinėje literatūroje (Pūras, 2012; Lundy, 2012; Grugel, 2013; Bulger, Livingstone, 2013) taip pat teigiama, jog ikimokyklinio amžiaus vaikams, kaip ir visoms amžiaus grupėms, turi būti užtikrinama visapusiška teisių ir interesų apsauga, sudarytos visos įmanomos galimybės jiems saugiai jaustis, vystytis ir tobulėti. O vaikai, netekę tėvų globos, ypač pažeidžiami, todėl jų teisių apsaugai turi būti skiriama daugiau dėmesio (Kabašinskaitė, 2007; Vitkauskas, 2010; Baturina [Батурина], 2010; Samašonok, 2013; Grugel, 2013).

Vaiko teisių apsaugos klausimai įvairiais aspektais analizuojami Lietuvos (Jonynienė, 2005, 2009; Jonynienė, Juodaitytė, 2006; Kairienė, 2007; Stepanova, 2011) ir užsienio valstybių mokslininkų (Lundy, 2012; Grugel, 2013; Sedletzki, 2013) tyrimuose. T. Tamosiūnas ir V. Želvytė (2010) bei K. Stepanova (2011) išryškina vaiko teisių apsaugos sistemos valdymo aktualijas, Ž. Jonynienė (2005) ir B. Kairienė (2007) atskleidžia vaiko teisių apsaugos įgyvendinimo Lietuvoje realijas. Mokslininkai linkę manyti, kad vaikai, augantys globos įstaigose, nėra iki šiol pripažįstami kaip lygiateisiai visuomenės nariai.

Dera pastebėti, kad vaikų, netekusių tėvų globos, ugdymo(si) klausimams atskleisti randama tik keletas mokslinių darbų. Iki šiol Lietuvos mokslininkų atliktuose tyrimuose (Raudeliūnaitė, Pogaizina, 2009; Vitkauskas, 2010; Samašonok, 2013) dominuoja mokyklinio amžiaus vaikų ir paauglių, netekusių tėvų globos, ugdymo(si) klausimų ir su tuo susijusių problemų analizė. R. Braslauskienė (2000), R. Braslauskienė ir A. Gružinskytė (2007) bei M. Pileckaitė-Markovienė ir T. Lazdauskas, (2007) skiria dėmesį jaunesnio mokyklinio amžiaus vaikų, netekusių tėvų globos, psichologiniams ypatumams atskleisti, pedagogų, tėvų / globėjų nuostatoms į vaikų ugdymą(si) išryškinti. Iš to galima spręsti, kad vaikų, netekusių tėvų globos, ikimokyklinio ugdymo(si) klausimams Lietuvoje neskiriama pakankamai dėmesio, daugiau yra analizuojami vaikų ugdymo(si) ypatumai, akcentuojant psichologinius ir socialinius aspektus.

Apie institucinės globos žalą kalbėta jau XX a. viduryje. Nemažai tyrimų atlikęs britų psichologas J. Bowlby (1952) pabrėžia, jog institucinė globa daro ypač didelę žalą vaiko socialinei ir emocinei raidai, o tai veikia vaiko elgesį, dėmesio sutelkimą bei intelektą. Pastaruoju metu institucinės globos žalą vaikui tyrinėjantis K. Brownas (2009) nurodo, jog institucinė globa turi įtakos tolesniam vaiko vystymuisi. Užsienio mokslininkų įžvalgų analizė leidžia konstatuoti, jog institucinė globa sutrikdo visas esmines vaikų raidos sritis.

Šiuo metu Lietuvoje ir pasaulyje atliekamuose tyrimuose, teikiamose rekomendacijose (Pūras, 2012; Browne, 2009; REC, 2002; CR, 2013) reiškiamas siekis, kad vaikui, netekusiame tėvų globos, būtų sudarytos galimybės augti šeimos aplinkoje, o institucijoje jis būtų apgyvendinamas tik išimtiniais atvejais. Tačiau, kaip rodo Lietuvos statistikos

departamento duomenys, 2015 m. pradžioje Lietuvoje be šeimos augo 525,414 tūkst. 0–17 metų vaikų. Ikimokyklinio amžiaus, t. y. 4–6 metų, vaikai sudarė 88 631 (16,86 proc.) visų vaikų. Nepaisant vykdomų vaikų globos namų pertvarkos reformų, kurios iki šiol vyksta daugiau teoriniu, bet ne praktiniu lygmeniu, išlieka labai opi vaikų teisių prevencijos problema.

Tyrimo metodika ir tyrimo organizavimas. Vaikų, netekusių tėvų globos, teisių apsaugos tyrimas organizuotas taikant kokybinio tyrimo metodą – pusiau struktūruotą interviu. Daroma prielaida, kad pasitelkus interviu metodą, galima identifikuoti informantų požiūrius, vertinimus, nuomones vykdomo tyrimo klausimais (Bitinas, Rupšienė, Žydžiūnaitė, 2008). Taigi atskleidžiamas išsamesnis tiriamųjų požiūris apie esamą ikimokyklinio amžiaus vaikų teisių apsaugos situaciją. Vykdam tyrimą siekta išsiaiškinti vaiko teisių apsaugos srityje dirbančių specialistų nuomonę apie tai, kiek teisinės sistemos funkcionavimas ir vaiko teisių apsaugos institucijų veikla yra orientuota į ikimokyklinio amžiaus vaikų, netekusių tėvų globos, apsaugą Lietuvoje.

Prieš vykdant tyrimą buvo užmezgamas kontaktas su vaiko teisių apsaugos specialistais, pristatomas tyrimo tikslas, sutarta dėl dalyvavimo tyrime galimybių. Respondentai, sutikę dalyvauti interviu, buvo supažindinti su tyrimo turiniu, elektroniniu paštu jiems iš anksto buvo nusiųstas klausimynas. Po kiekvieno interviu, garso įrašai buvo perkeliama į skaitmeninę laikmeną, vėliau stenografuojami, užrašant pilną interviu transkripciją. Respondentų pasisakymai neredaguoti ir pateikiami autentiški.

Tyrimo dalyvių atranka. Atrenkant ekspertus buvo taikyta *tikslinė kriterinė atranka*, siekta užtikrinti, kad tiriamieji atitiktų tyrimo poreikius ir būtų garantuotas reprezentatyvumas (Bitinas, Rupšienė ir Žydžiūnaitė, 2008). Siekiant gauti išsamios informacijos tiriamai problemai atskleisti, vaiko teisių apsaugos ekspertai atrinkti pagal šiuos kriterijus:

- Valstybės lygiu veikiančių valstybinių institucijų, nevyriausybinių organizacijų, mokslo institucijų atstovai, dirbantys vaiko teisių apsaugos srityje, turintys žinių apie vaikų globą.
- Ekspertai, turintys ne mažesnę kaip penkerių metų darbo patirtį vaiko teisių apsaugos srityje.

Vaiko teisių apsaugos ekspertų populiaciją sudarė 10 respondentų. Tiriamųjų pasiskirstymas pagal institucijas ir darbo stažą pateiktas 1 lentelėje.

1 lentelė. Tyrime dalyvavusių vaiko teisių apsaugos ekspertų pasiskirstymas

Ekspertas	Institucija	Darbo stažas vaiko teisių apsaugos srityje (metai)
E1	SOS vaikų kaimų Lietuvoje draugija	7
E2	Nepriklausoma nevyriausybė organizacija Žmogaus teisių stebėjimo institutas	5

Ekspertas	Institucija	Darbo stažas vaiko teisių apsaugos srityje (metai)
E3	Vaikų ligoninės, VšĮ Vilniaus universiteto ligoninės Santariškių klinikų filialo Vaiko raidos centras	31
E4	Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga	13
E5	Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos Vaikų ir jaunimo skyrius	17
E6	Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos	6
E7	Visuomeninė organizacija „Gelbėkit vaikus“	11
E8	Lietuvos Respublikos Seimas, Žmogaus teisių komitetas	11
E9	Mykolo Romerio universiteto Edukologijos ir socialinio darbo institutas	21
E10	Vilniaus miesto savivaldybės Vaiko teisių apsaugos skyrius	9

1 lentelėje pateikti duomenys rodo, kad tyrime dalyvavo valstybės lygmeniu veikiančių institucijų, nevyriausybinių organizacijų ir mokslo institucijų atstovai, turintys nuo 5 iki 31 metų darbo stažą vaiko teisių apsaugos srityje. Vidutinis respondentų darbo stažas – 13 metų. Pagal užimamas pareigas ekspertų populiaciją sudarė: patarėjai, vaiko interesų atstovai teisės ir politikos klausimais, taip pat skyrių vedėjai, LR Seimo nariai, mokslininkai, programų vadovai.

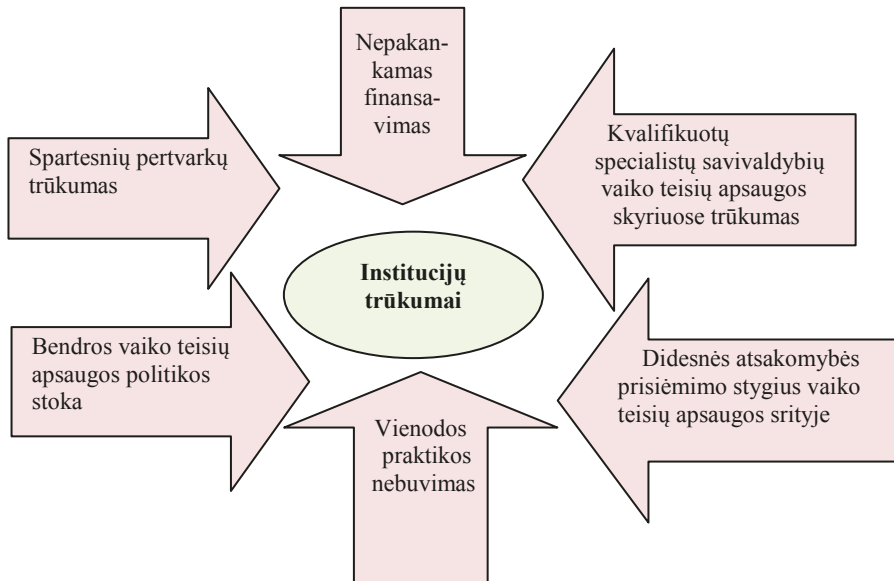
Tyrimo priemonė. Klausimyną vaiko teisių apsaugos ekspertams sudarė 15 klausimų, kurie sukonstruoti pagal tematiką iš keturių diagnostinių blokų: 1) klausimų blokas, skirtas vaikų, netekusių tėvų globos, apsaugos situacijai išsiaiškinti; 2) klausimų blokas, skirtas identifikuoti, kaip funkcionuoja teisinė sistema ir vaiko teisių apsaugos institucijų veikla Lietuvoje; 3) blokas, skirtas su vaiko teisių apsauga susijusių institucijų / organizacijų veiklos problematikai Lietuvoje atskleisti.

Gautai tyrimo medžiagai apdoroti taikytas atvirojo kodavimo metodas. Atlikus interviu turinio analizę, informantų pasisakymai pagal semantinius ryšius buvo sugrupuoti į kategorijas ir subkategorijas, o pastarosios pagrįstos tyrimo dalyvių teiginiais.

Tyrimo rezultatų analizė. Analizuojant teisinės sistemos funkcionavimą ir vaiko teisių apsaugos institucijų veiklą Lietuvoje, pristatomos išryškėjusios tendencijos, susijusios su ikimokyklinio amžiaus vaiko teisėtų interesų apsauga.

Institucijų, atsakingų už vaiko teisių apsaugą, sistemos trūkumai

Vertinant institucijų, atsakingų už vaiko teisių apsaugą, darbo kokybę, pastebima nemažai sisteminių trūkumų (žr. 1 pav.).

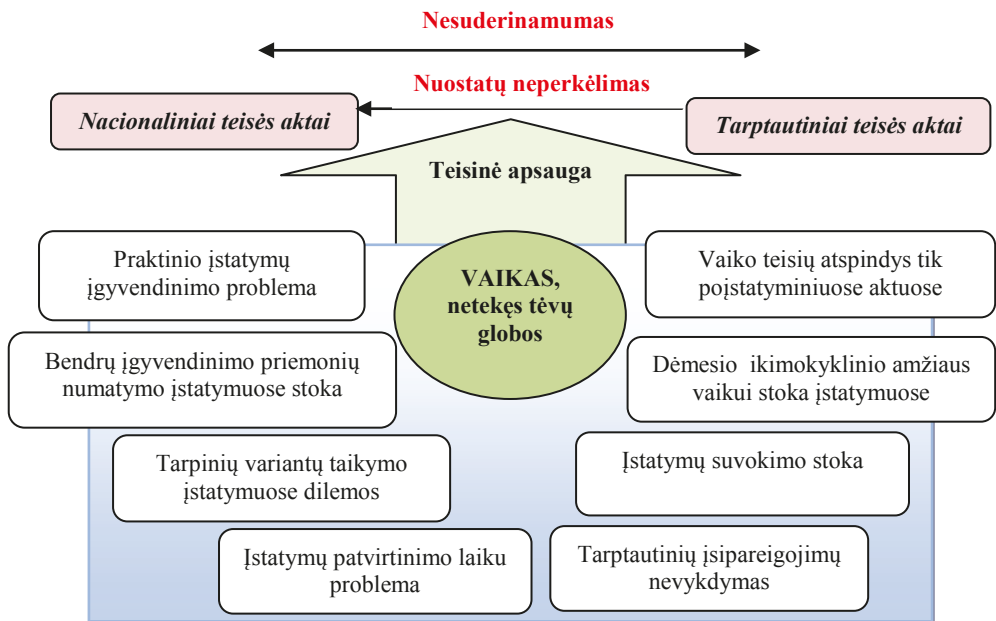
1 pav. Institucijų, atsakingų už vaiko teisių apsaugą, sistemos trūkumai

1 pav. pateikti tyrimo duomenys rodo, jog analizuojant vaiko teisių apsaugos sistemos funkcionavimą Lietuvoje pirmiausia galima išskirti bendros vaiko teisių apsaugos politikos stoką, kurią įrodo nepakankamas teisės aktų sureguliuojimas vaikų, netekusių tėvų globos, apsaugai užtikrinti. Respondentai teigia: „tokios, vieningos vaiko teisių apsaugos politikos, kuri apimtų ir vaikų, netekusių tėvų globos teises Lietuvoje kaip ir nėra“; „Tinkamą vaikų apsaugą užtikrinti sunku ir dėl neretai uždelsiamų ar per lėtai įgyvendinamų pertvarkų“; „Galbūt įstatymus teoriniame lygmenyje sureguliuojame, naujus specialistus paruošiame, bet reikia dar sparčiau tas pertvarkas daryti“.

Iš respondentų apklausos duomenų išryškėja dar keletas esminių vaiko teisių apsaugos institucijų veiklos trūkumų: savivaldybių Vaiko teisių apsaugos skyrių atsakomybės stygius bei kvalifikuotų specialistų stoka juose. Vaiko teisių apsaugos ekspertai išreiškė nuomonę, jog: „Vaiko teisių apsaugos skyrių trūkumų iš tikrųjų yra nemažai – darbuotojų trūkumas, kvalifikacijos stoka“; „Dėl vienodos praktikos nebuvimo institucijose nevyksta juridinių ir praktinių sprendimų priėmimo spartesnė kaita“; „<...> trūksta informacijos dalinimosi ir vienodos praktikos, nes dabar kiek savivaldybių, tiek ir praktiškų“. Dar viena svarbi priežastis, įrodanti institucijų veiklos trūkumus, yra nepakankamas įstaigų finansavimas: „Visada išlieka finansavimo stygiaus klausimas <...>. Iš tikrųjų pinigai dedami ne ten, kur reikia“. Taigi galima daryti prielaidą, kad šiuo metu vaiko teisių apsaugos institucijose Lietuvoje reikalingi kompleksiniai pokyčiai. Tik esamos sistemos pertvarka padėtų spręsti kylančias problemas vaikų, netekusių tėvų globos, apsaugos srityje.

Teisinės sistemos funkcionavimas užtikrinant ikimokyklinio amžiaus vaiko teises ir teisėtus interesus

Atlikus interviu tekstų turinio analizę pastebima, kad šiuo metu Lietuvoje yra įžvelgiamos praktinės įstatymų įgyvendinimo problemos: „<...> pas mus yra pakankamai daug neblogų įstatymų ir poįstatyminių aktų, būtų gerai tik juos tinkamai įgyvendinti.“ Išryškėjusi tendencija sutampa su K. Stepanovos (2011) tyrimo rezultatais, įrodančiais, kad Lietuvoje neretai įstatymai neveikia, nėra numatyta pakankamai efektyvių priemonių, padedančių užtikrinti vaiko teisių įgyvendinimą (2 pav.)

2 pav. Ikimokyklinio amžiaus vaikų apsaugos teisinis reglamentavimas Lietuvoje

Pokalbio su respondentais metu išryškėjo, kad dokumentuose trūksta konkrečių nurodymų, kaip elgtis vienu ar kitu atveju, o tai, galima manyti, sunkina įstatymais besivadovaujančių specialistų darbą: „<...> pasigendame konkrečių priemonių, kas turi būti daroma <...>“.

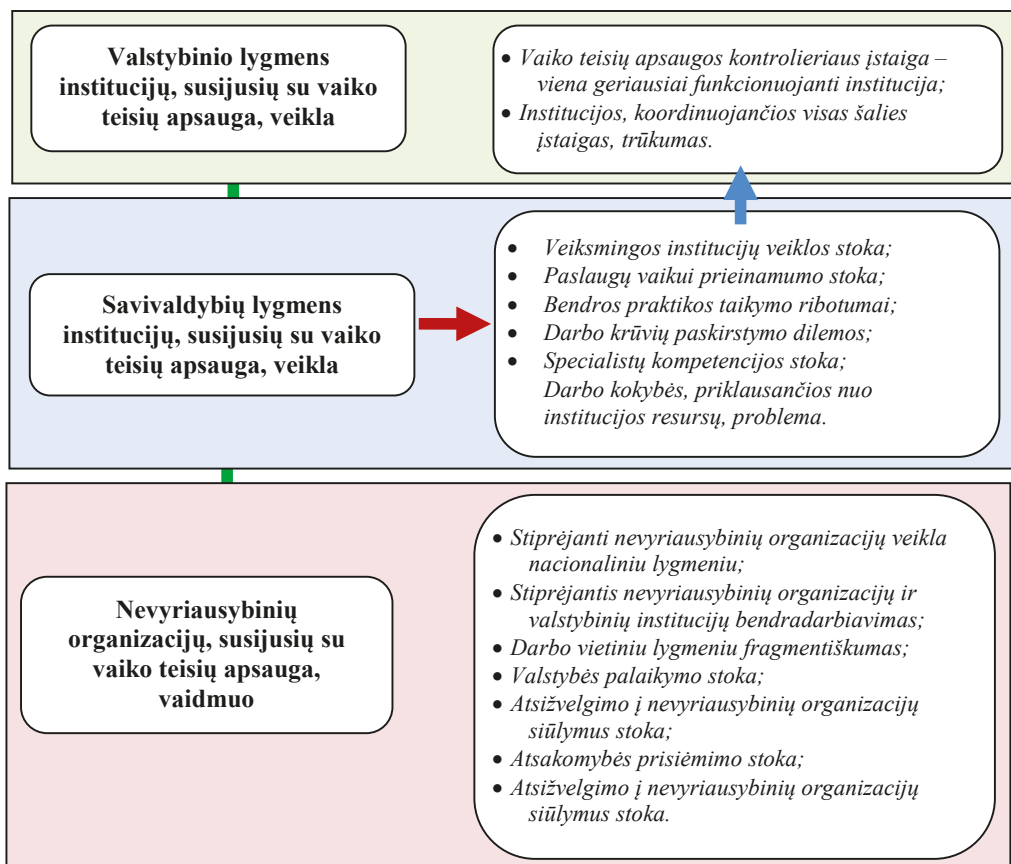
Aktuali diskusija iškyla vertinant naujai priimamus tarptautinius dokumentus. Ryškėja tendencija, kad Lietuvoje ne visi dokumentai pasirašomi laiku. Specialistai, dirbantys vaiko teisių apsaugos srityje, iki galo nesuvokia, kaip praktiškai taikyti naujai priimtus įstatymus: „<...> praktiškai mes kartais nesuvokiame, ką mes pasirašėme ir per mažai tai aptariame.“

Interviu tekstų turinio analizė leido išryškinti tarptautinių dokumentų nesuderinamumo su nacionaliniais teisės aktais problemą Lietuvoje. Informantų nuomone, <...> *nuostatos tikrai nėra perkeltos pilnai į nacionalinius teisės aktus <...>*“.

Atlikus tyrimo duomenų analizę galima būtų teigti, kad valstybėje dar nepakankamai domimasi tarptautiniu mastu rengiamais bei tvirtinamais teisės aktais, vėluoja jų priėmimas, įgyvendinimas vyksta labiau teoriniame, o ne praktiniame lygmenyje. Tyrimo duomenys sutampa su D. Martišauskienės (2010) tyrimo rezultatais, įrodančiais, jog dokumentuose stokojama orientacijos į vaiką kaip pagrindinį ikimokyklinio ugdymo paslaugų gavėją, o kokybė suprantama tik kaip siekiamybė ugdymo proceso tobulinimo prasme.

Institucijų / organizacijų, susijusių su vaiko teisių apsauga, veikla

Remiantis interviu tekstų turinio analize išskirta institucijų / organizacijų, susijusių su vaiko teisių apsauga, veiklos problematika Lietuvoje (žr. 3 pav.).

3 pav. Institucijų / organizacijų, susijusių su vaiko teisių apsauga, veiklos problematika

Iš 3 pav. pateiktų tyrimo duomenų galima matyti, jog Lietuvoje labiausiai trūksta institucijos, koordinuojančios visas šalies įstaigas. Respondentai pastebi, kad „<...> nėra centrinės institucijos, kuri koordinuotų tiek valstybiniu, tiek savivaldybių lygiu veikiančių institucijų, nevyriausybinių organizacijų veiklą“. Tyrimas parodė, kad Lietuvoje šiuo metu geriausiai pagal veiklos efektyvumą dirba Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga, kuri yra kompetentinga kontroliuoti vaiko teisių apsaugos politiką Lietuvoje: „Stipriausia, ką mes turim ir su kuo mum pasisekė, tai Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga.“

Tyrimo rezultatai rodo, kad vaikams ne visada ir laiku pagal poreikius suteikiama reikalinga pagalba, kadangi atskirose savivaldybėse taikoma skirtinga praktika. O tai, galima manyti, neleidžia užtikrinti lygių vaiko teisių apsaugos galimybių valstybės mastu. Vaiko teisių apsaugos skyriuose taip pat gausu veiklos trūkumų: netinkamai paskirstomi darbo krūviai, trūksta darbuotojų iniciatyvos, o darbai, susiję su vaiko teisių užtikrinimu, ne visada atliekami tinkamai, savivaldybių skyriuose dirbantys specialistai stokoja jiems reikalingos kompetencijos, nepakankami resursai darbuotojų kvalifikacijai kelti.

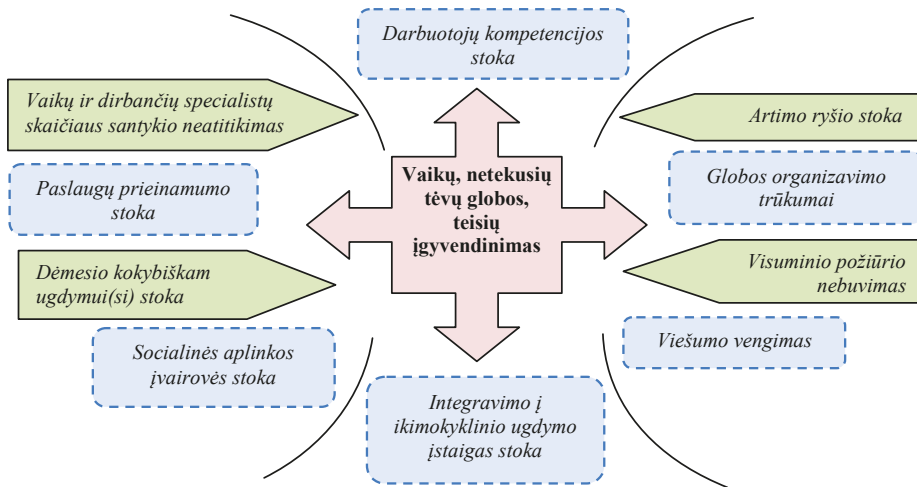
Interviu turinio analizė leidžia išvystyti stiprėjančią nevyriausybinių organizacijų veiklą nacionaliniu lygmeniu. Pasak respondentų, „Nevyriausybinių organizacijų veikla pastaraisiais metais stiprėja ir pritraukia užsienio paramą, išbando pilotinius modelius <...>“. Nevyriausybinių organizacijų pamažu tampa pajėgios teikti kokybiškas paslaugas vaikams, likusiems be tėvų globos, organizacijos vis labiau vienijasi ir siekia bendrų tikslų, nors vis dar trūksta valstybės iniciatyvos palaikant nevyriausybinių organizacijų veiklą ir jas daugiau finansuojant. Vaiko teisių apsaugos ekspertų išsakytos mintys padėjo išryškinti, kad valstybė ne visada linkusi atsižvelgti į nevyriausybinių organizacijų siūlymus ir teikiamas rekomendacijas.

Vaikų, netekusių tėvų globos, teisių įgyvendinimo problematika

Tyrimo metu buvo aiškintasi, kokias problemas išvystgia tiriamieji įgyvendinant vaikų, netekusių tėvų globos, teises Lietuvoje (4 pav.).

Atskleista, kad vaikams globos namuose labai trūksta nuoširdaus bendravimo su įstaigos darbuotojais; didelis vaikų skaičius globos įstaigose taip pat trukdo organizuoti tinkamą jų globą; trūkstant darbuotojų kompetencijos nepakankamai įgyvendinamos globos namų vaikų teisės; stinga socialinės aplinkos įvairovės. Respondentai teigia: „<...> vaikui kiekvieną dieną reikia artimo žmogaus ir artimo ryšio, o ne tiktai gražios aplinkos ir smagaus akiai vaizdo“; „<...> ne visuose globos namuose ne visi darbuotojai moka, sugeba ir nori dirbti su vaikais“; „Labai svarbu, kad vaikas keistų aplinką. Ir ypatingai pačiame jauniausiame amžiuje, kai formuojasi jo charakteris, pažinimas, gebėjimas bendrauti su kitais <...>“. Iš pateiktų respondentų teiginių akivaizdu, jog be teigiamo darbuotojų

požiūrio į globos namų vaikus ir be gebėjimo paskirstyti prioritetus dirbant su vaikais, nebus pasiekti šiuo metu keliami globos namų pertvarkos tikslai.

4 pav. Vaikų, netekusių tėvų globos, teisių įgyvendinimo problematika

Nepaisant valstybės dedamų pastangų, dauguma vaikams reikalingų paslaugų kol kas prieinama ribotai, ypač trūksta kokybiško ikimokyklinio ugdymosi, kurį vaikas galėtų gauti lankydamas ikimokyklinio ugdymo įstaigas. Respondentai nurodo: „<...> labai daug paslaugų vaikam neprieinama“; „Iš esmės jeigu būtų ir labai profesionalūs specialistai, dirbantys su vaikais, tai vis tiek yra neatitikimas tarp specialistų skaičiaus ir vaikų, jie negali fiziškai užtikrinti kokybiško ugdymo“. Išryškintos vaikų, netekusių tėvų globos, teisių įgyvendinimo problemos leidžia teigti, jog kokybiškas vaikų ikimokyklinis ugdymas(is) nevyks, jei ugdymo įstaigose nedirbs pakankamai reikalingų profesionalių specialistų. Galima teigti, kad dirbant su pažeidžiamais vaikais, svarbus į vaiką orientuotas ugdymas, kurį užtikrintų kompetentingi, gebantys palaikyti artimą ryšį su vaikais specialistai. Taip būtų mažinama diskriminacija, užtikrinamas saugus vaikų prierašumas.

Išvados

Teisinių dokumentų bei mokslinės literatūros analizė atskleidė, kad vaiko teisių apsaugos sistema Lietuvoje funkcionuoja nepakankamai. Išryškėja nacionalinių ir tarptautinių teisės aktų nesuderinamumo, taip pat praktinės teisės aktų įgyvendinimo problemos. Vaikų, netekusių tėvų globos, teisių ir interesų apsaugai Lietuvoje neskiriama pakankamai dėmesio.

Tyrimo duomenų analizė leido išvelgti, kad teisinė sistema ir vaiko teisių apsaugos institucijų veikla, atliepanti ikimokyklinio amžiaus vaikų, netekusių tėvų globos, teises Lietuvoje, funkcionuoja nepakankamai. Išryškėja tarpinstitucinio bendradarbiavimo epizodiškumo problema, dėl kurios neužtikrinama tinkama ikimokyklinio amžiaus vaikų teisių ir teisėtų interesų apsauga. Informacijos keitimosi, naujovių diegimo bei skubaus reagavimo į situacijas trūkumas nesudaro galimybių vykdyti tikslingas pertvarkas institucijose.

Interviu su vaiko teisių apsaugos ekspertais rezultatai išryškino vaikų, netekusių tėvų globos, teisių įgyvendinimo problemiško aspektus. Jais remiantis galima teigti, kad tik institucinės globos ir įstatyminės bazės pertvarka sudarytų galimybes labiau atsižvelgti į vaikų, netekusių tėvų globos, apsaugą ir interesus Lietuvoje, užtikrinti sąlygas gauti kokybiškas globos ir ikimokyklinio ugdymo(si) paslaugas.

Literatūra

- Baturina, N. I. (2010). Vyavilenie i ustroistvo detei, ostavshikhsia bez roditelei. Vestnik Volgogradskoi akademii. Rosii». Prieiga per: Elektronno-bibliotechnaia sistema „Izdatelstva „Lan“.
- Browne, K. (2009). *The Risk of Harm to Young Children in Institutional Care*. London: The Save the Children Fund [žiūrėta 2014 m. kovo 30 d.]. Prieiga per internetą: http://www.crin.org/docs/The_Risk_of_Harm.pdf.
- Bowlby, J. (1952). *Maternal Care and Mental Health*. Genewa: World Health Organization [žiūrėta 2014 m. balandžio 27 d.]. Prieiga per internetą: [http://whqlibdoc.who.int/monograph/WHO_MONO_2_\(part1\).pdf](http://whqlibdoc.who.int/monograph/WHO_MONO_2_(part1).pdf).
- Commission Recommendation. (2013). *Investing in children: breaking the cycle of disadvantage*. Brussels [žiūrėta 2014 m. balandžio 12 d.]. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/justice/fundamental-rights/files/c_2013_778_en.pdf.
- Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 7. (2005). *Implementing Child Rights in Early Childhood* (Fortieth session, 2005) [žiūrėta 2014 m. sausio 6 d.]. Prieiga per internetą: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/AdvanceVersions/GeneralComment7Rev1.pdf>.
- Grugel, J. (2013). Children's rights and children's welfare after the Convention on the Rights of the Child. *Progress in Development Studies*, 13(1), 19–30. <http://dx.doi.org/10.1177/146499341201300102>
- Jonynienė, Ž. (2005). Vaiko teisių įgyvendinimo Lietuvoje aktualijos. *Acta Paedagogica Vilnensia*, 15, 129–142.
- Jonynienė, Ž., Juodaitytė A. (2006). Vaiko teisių reikšmingumas ir įgyvendinimas ugdymo įstaigose (lyginamasis tyrimas). *Mokytojų ugdymas*, 7(2), 60–80.
- Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija. (1995). *Valstybės žinios*, 60-1501.

- Kabašinskaitė, D. (2007). Vaiko teisė į šeimos globą. *Socialinis ugdymas: vaiko ir šeimos teisių apsauga*, 4, 69–78.
- Kairienė, B. (2007). Vaiko teisių įgyvendinimo ypatumai šeimoje. *Socialinis darbas*, 6(2), 43–50.
- Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. (2000). *Valstybės žinios*, 74-2262.
- Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo pakeitimo įstatymas. 2006 m. birželio 8 d. Nr. X-672. (2006). *Valstybės žinios*, 72-2688.
- Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2012 m. birželio 27 d. nutarimas Nr. 806 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. kovo 27 d. Nutarimo Nr. 405 „Dėl vaiko globos organizavimo nuostatų patvirtinimo“ pakeitimo. (2012). *Valstybės žinios*, 80-4165.
- Lundy, L. (2012). Children's rights and educational policy in Europe: the implementation of the United Nations Convention on the Rights of the Child. *Oxford Review of Education*, 38(4), 393–411. <http://dx.doi.org/10.1080/03054985.2012.704874>
- Martišauskienė, D. (2010). *Ikimokyklinio ugdymo paslaugų kokybės valdymo modeliavimas tiriant tėvų-vartotojų poreikius: Daktaro disertacija: Socialiniai mokslai*. Šiaulių universitetas. Šiauliai: Lucilijus.
- Pūras, D. (2012). *Institucinė globa – vaikų iki trejų metų amžiaus teisių pažeidimas: studija* [žiūrėta 2014 m. lapkričio 16 d.]. Prieiga per internetą: http://www.hrmi.lt/uploaded/PDF%20dokai/LT_D.Puras_Children%20under%203.pdf.
- Samašonok, K. (2013). Globos namuose gyvenančių vaikų ir paauglių savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymas: pasiekimai, sunkumai, sprendimai. *Pedagogika*, 110, 103–114.
- Sedletzki, V. (2013). *Championing Children's Rights. A global study of independent human rights institutions for children*. Italy: UNICEF Office of Research – Innocenti [žiūrėta 2014 m. sausio 6 d.]. Prieiga per internetą: http://www.unicef-irc.org/publications/pdf/c950_ccrbook_130903web_noblanks.pdf.
- Stepanova, K. (2011). *Valdymas, atitinkantis vaiko poreikius: Vaiko teisių konvencijos bendrųjų priemonių įgyvendinimas Lietuvoje nacionaliniu ir vietos lygiu. Visuomeninė organizacija „Gelbėkit vaikus“* [žiūrėta 2014 m. sausio 6 d.]. Prieiga per internetą: http://gelbvaik.lt/wp-content/uploads/2011/05/11.-Governance-fit-for-Children_LT.pdf.
- Tamošiūnas, T., Želvytė, V. (2010). Vaiko teisių apsaugos sistemos valdymo prioritetai: teisinės bazės ir savivaldybių ekspertų nuostatų analizė. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 4(20), 154–168.
- UNICEF Office of Research [2] (2013). *A Global Agenda for Children's Rights in the Digital Age: Recommendations for developing*. [M. Bulger, S. Livingstone] Florence: Innocenti Research Centre [žiūrėta 2014 m. sausio 6 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.unicef-irc.org/publications/pdf/lse%20olol%20final3.pdf>.
- Vitkauskas, K. (2010). Vaiko globos organizavimo principų įgyvendinimas Lietuvoje. *Viešojo politika ir administravimas*, 31, 133–146.

Rights of Early Age Children Deprived of Parental Care

Judita Morkvėnienė¹, Aldona Mazolevskienė²

¹ Lithuanian University of Educational Sciences, Faculty of Education, Department of Childhood Studies, Studentų St. 39, LT-08106 Vilnius, Lithuania, judita.morkveniene@leu.lt

² Lithuanian University of Educational Sciences, Faculty of Education, Department of Childhood Studies, Studentų St. 39, LT-08106 Vilnius, Lithuania, aldona.mazolevskiene@leu.lt

Summary

The article presents the problem of rights protection of early age children deprived of parental care. Following the analysis of scholarly literature sources, it can be stated that children deprived of parental care become particularly vulnerable; therefore, protection of their rights has to attract additional attention and high quality activities of institutions responsible for child's rights protection. The analysis of the results of the qualitative research on legal system functioning and activities of the institutions involved in protection of child's rights revealed that the system of children's rights protection has been functioning insufficiently in Lithuania, more considerable attention is allocated to children's social protection and integration compared to protection of their rights and legitimate interests. The problems of episodic interinstitutional collaboration were also envisaged.

Keywords: *children deprived of parental care, child protection, child rights.*

Įteikta / Received 2016-03-14
Priimta / Accepted 2016-05-23